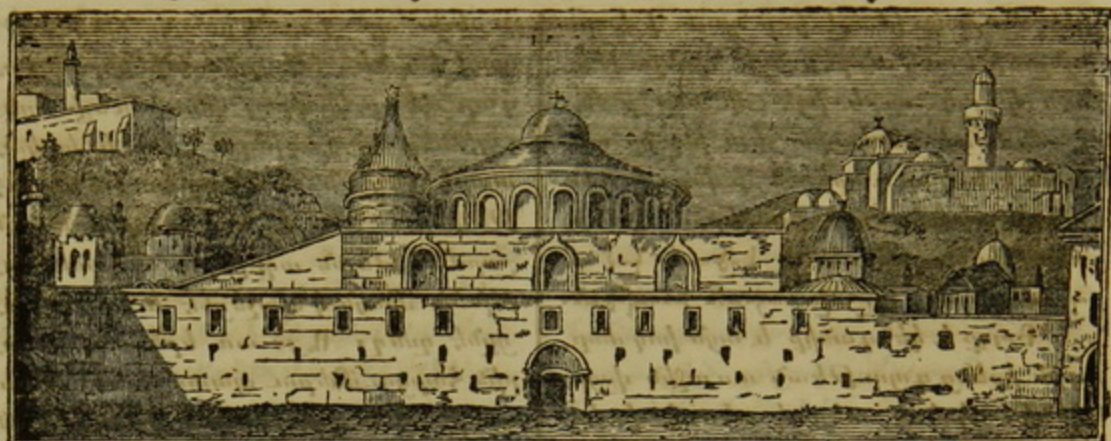

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՏՄԻՒ
ԹԻՒ 9.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30
1874.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՄԱՐԴՈՅ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՅԱՂԱԳՍ ԱՌՈՂՋ ՄԱՐԴՈՅ

ՆԵՐԱՄՈՒԹԻՒՆ

ԲՆՈՒԹԻՒՆՆ ԴԻԺ Լ ԿԵՐԱՆԻ ԸՆԴ-
ՔԱՆԺԷ, ԻՐԱԼԱԴԻ Կ՝ԱՍԷ ԲԱՆԱՍԱՆԵՂԺ
ՈՄՆ ՀԱՋԱԿԱՆՈՐ :

Ո՛վ մարդ շուրջ նայէ, զննէ ինչ որ
զբեզ կը շրջապատէ, նայէ անհուն
աւարածութեան վերայ, բարձրացնէ
աչ բերդ դէպ ՚ի երկնակամարն, խորա-
սուզէ, թափանցէ ՚ի խորս երկրի, ա-

մեն տեղ պիտի տեսնես շարժումն,
ամեն տեղ զուգախառնութիւն և
բաղադրութիւն, ամեն տեղ լուծումն
և բաժանումն, ամեն տեղ ծնունդ և
մահ : Ի՞նչ են այս փոփոխութիւննե-
րն, այս կերպաւորութիւններն, և
թէ ո՛չ յայտնի նշանք չարժման և կեն-
դանութեան : Անդ, ուր կը կայծու

Թէ մահն կը թաղէ իւր զահն 'ի խորս
ոչնչութեան, անդէն նոյն ոչնչութե-
նէն կ'ենէ որ և իցէ մի նոր բան :
Համեմատէ ներկայիս հետ ինչ որ ան-
ցած է երկար դարերէն 'ի վեր, և դու
սխտի տեսնես սոյն խօսքերու ճշմար-
տութիւնն . — Մահն չէ եղծումն 'ի-
սկանութիւն , այլ աղնուայումն բնութեան :

Բոյսք և կենդանիք և նոյն իսկ մար-
դն իրենց գոյութեան տուածին վայր-
կենէն սկսեալ տեսակ տեսակ փոխ-
խութիւններ կը կրեն , պէսպէս կեր-
պիւր կըստանան , մինչեւ որ կը հասնի
մահն եւ այն ժամանակ մարմիններն
կը լուծուին և փոշոյ փոքրիկ կոյս մի
կը կազմեն :

Այն երեւոյթներն , որոնք կամաց
կամաց կը կատարուին յետ մահուան ,
կը տեսնեմք ամեն օր որ նոքին իսկ ա-
րագ արագ կը կատարուին հրոյ գոր-
ծողութեամբ . և այն , ինչ որ կը կար-
ծեմք թէ հուրն կործանեց խալաո ,
կը գտնեմք զայն մի այլ վիճակի մէջ :
Ինչ որ կը տեսնեմք այսօր մեր աչաց
առջեւ , այս ամենն նոյն կերպիւ փո-
խուած կատարուած են հազարաւոր
տարիներէ 'ի վեր , երբ տակաւին
մարդկային աչք մի կարող չէր զայնս
նշմարել : Հազարաւոր մարմիններ թաղ-
ուած են երկրի ծոցոյն մէջ , որոնք ահ-
ներեւ և անհերքելի կերպիւ ցոյց կը
տան ոչ թէ մի քանի բուսոց կամ մաս-
նաւոր կենդանեաց հին աւուրց գոյու-
թիւնն , այլ գոյութիւն ամբողջ տե-
սակաց բուսոց և կենդանեաց , որոնք
տալրեցան և չքացան առանց ուրիշ
հետք մի թողոյ իրենց անցած ժամա-
նակ , բայց միայն քարացած մնացորդ-
ներ : Ամեն տեղ կը տեսնեմք նշաններ ,
որոնք կ'ապացուցանեն թէ ոչ մի ձեւ
կամ մարմնաւոր գոյութիւն չէ ստեղ-
ծուած յաւիտեան մնալու համար :

Բայց պիտի ասեն մեզ՝ ուստի են

ուրեմն այս յար նորանոր նիւթերն ,
որով կարծես թէ բնութիւնն անդու-
գար ոչնչ կը զգայ անսարսուելի երե-
ւոյթներ արտադրելու , զոր և կը կու-
տարէ զեղուն և անսպառ առատու-
թեամբ : Ի՞նչ է այս բաղմարեղուն
շարժնութեան սղորիւրն , որոյ տեսու-
թիւնն միայն կ'ապշեցնէ և կը զարմա-
ցնէ զմեզ : Այս առ երեսս դժուա-
րին հարցումներու օրատասխանն խիստ
դիւրին է և պարզ , սորա պատասխանն
այն է , որ բնութիւնն գանձներ կը
պարփակէ իւր ծոցոյն մէջ , Մարմին-
ներու ձեւն եւ յարաբերութիւններն
կը փոխոխին , բայց նիւթն անկրուստ
կը մնայ : Այն մարմինները , որոնք 'ի
հող կը դառնան , իրենց նիւթն հողոյն
կը տան : Երբ բոյսերն և կենդանիներն
կը փախն կամ կը սպառին , նոքա կը
լուծուին , կը բաժնուին և պարզ առ-
րեքներու կը փոխուին , որոյ մի մասն
կը դադանայ և միւս մասն կը մնայ իր-
րեւ փոշի : Այս մնացորդներն կամ
զոռածներն այն նիւթն են , զոր բը-
նութիւնը գործ կը դնէ նորանոր մար-
միններ կազմաւորելու համար : — Եր-
բէ՛ք հանգստութիւն չը խա բնութեան մէջ ,
այլ միշտ շարժումն , միշտ փոփոխու-
թիւն և յարատեւ կերպաւորութիւն :
Այն փայտն , որ հազարաւոր տարիներ
առաջ կը սրտականէր մի կանաչագեղ
անառի , այսօր մեր կը հանեմք զայն
երկրի ծոցէն . այս է գետնածուխն ,
այս է զոր կը վառեն . ոչ մի հիւլէ չը
կորսուիր իրմէն . մեծ մասն կը բարձ-
րանայ օդոյն մէջ և ներկայ բուսական
թաղաւորութեանն կը մատակարարէ
կարեւոր սնունդ զարգացման : Այս
բոյսերն և տունկերն իսկ կը ծառայեն
'ի սնունդ մարդկան և կենդանեաց :
Այսպէս ուրեմն այն նիւթն , որ հազա-
րաւոր տարիներ առաջ կը պատկանէր
մի ծառի և թերեւս մարդ չը կոր իւր

շուրջ, այսօր մարդոց եւ կենդանեաց կազմութիւնը մասն կը կազմէ: Նորանոր կերպաւորութիւններն յետ ժամանակաց պիտի մուծանեն զայն ՚ի կազմութեան թուաց եւ այսպէս պիտի տեսնէ միշտ փոփոխութիւն, միշտ անդրադարձութիւն, միշտ շարժումն ի կենդանութիւն: Միտլ բանիւ նիւթին ամեն ձեւեր եւ կերպեր կ'առնու, մէկ մարմնէն միւսին կը փոխուի: Այս բնութեայրին մէջ ամենեւին չը կայ ոչ դադար եւ ոչ հանգիստ, մինչեւ այն օրն, յորում բնութիւն համայն պիտի լուծուի, եւ պիտի լինի երկին նոր եւ երկիր նոր հրամանաւ Արարչապետին:

Եթէ աշխարհս կազմող նիւթը լուծենք եւ բաժնենք, պիտի գտնենք այն պիտի էութիւններ որ այլ եւս չեն բաժնուիր, այլ զուտ կը մնան: Ահա այս էութիւններն են որ իրարու հետ միանալով կը կազմեն անհամար եւ տեսակ տեսակ մարմիններ: Այս էութիւնները կ'առնուանին քարեր, կամ պարզ մարմիններ, որոց թիւն ընդհանրապէս վաթսուէն եւ չորս կը հաշուեն ներկայ ժամանակիս մէջ: Սակայն այս տարերքներէն մի քանի հասն միայն շուրուակ կը միանան, կը բաղադրին եւ զանազան կերպաւորութիւններ կ'արտադրեն: Այս մարմիններէն տասն եւ հինգ հասն միայն կը տեսնենք կենդանական թաղաւորութեան եւ մարդոց մէջ: Բոյսերն գրեթէ տասն եւ ութն հատ միայն կը պարունակեն: Եթէ տկնարկ մ' ձգենք բնութեան արտադրութեանց վերայ, իսկայն կը տեսնենք, որ հարկ է անշուշտ ճանաչել իմանալ այն տարրերն եւ իրենց բաղադրութիւններն:

Ոչ մի պարզ մարմն կարող չէ յայլ փոխարկիլ. վասն զի իւրաքանչիւրն ունի իւր յատկութիւնն եւ կը պահպանէ զայն իւր գոյութենէն ՚ի վեր:

Սակայն տարրերն կարող են զանազան ձեւեր առնալ եւ բոլորովին տարբեր յատկութիւն ունեցող մարմիններու հետ միանալ: Այս տարրերէն մի քանի հասն այնպիսի ձգտումն ունին միանալու, որ նոցա բաղադրութիւնն ամեն պարագայի մէջ կը կատարուի, երբ իրար կը հանդիպին, այն ինչ կան նաեւ այնպիսիք, որոց միանալն կամ բաղադրիլն այնչափ դժուարին է, զոր կարելի է միայն խիստ նուրբ եւ ճարտար միջոցներով իրագործել: Առաջին դիպումն համար կ'առնեն թէ՛ մարմիններն իրարմէն խառնուիլն կամ հալուիլն ունին առ միմեանս. իսկ ընդհակառակն երկրորդ դիպումն համար կ'առնեն թէ՛ այս խառնութիւնն կամ հալուիլն խիստ տահմանաւոր է: Այս էութիւններու կամ տարերաց մէջ կայ մին գազային, թթւածին (oxigène) անուամբ, որ ամենէն աւելի ունի մեծ միաւորական յատկութիւն պարզ մարմիններու հետ, եւ այս տարրն է, զոր յաճախ կը տեսնենք ուրիշ մարմնոց բաղադրութեան մէջ: Թթւածինն յետոյ կը գան քրակածինն (azote) ջրածինն (hydrogène) ածխածինն (carbon) որոց բաղադրութիւններն խիստ յաճախ են, ինչպէս եւ յաճախ են քանի մը մետաղոց բաղադրութիւններն:

ՏԱՐԵՐԷ, ՊԱՐԶ ՄԱՐՄԻՆԷ

Թթւածինն է մի գազային մարմին, անգոյն եւ անհոտ, որ ոչ միայն համատարած օդոյ եւ ջրոյ ամենանշանաւոր մասն կը կազմէ, այլ կը գտնուի նաեւ ուրիշ շատ մարմիններու մէջ: Այնպէս որ կարող ենք տեսնել թէ՛ թթւածինն երկրագնդի եւ

խոր մէջ գտնուած Լակոյց ամբողջութեան երրորդ մասն կը կազմէ : Թթթուածինն գրեթէ բոլոր բաղադրուող եւ լուծուող երեւոյթներու արտադրիչներէն մին է :

Այրիւն, խմորիւն, Ժարիւն, կամ նէխիւն թթուածնի աղդեցութենէն յառաջ կը գան, որ միանալով մի ուրիշ մարմնոց հետ՝ գաղաղին նոր արտադրութիւն յառաջ կը բերէ :

Թթուածինն է, որ կրտկն վառ կը պահէ եւ թէպէտ ինքնին միայն չայրիւր, բայց այրելու եւ սպառելու յատկութիւն ունի, ուստի եւ մեծ արագութեամբ եւ լոյս արտադրելով կ'այրէ կրողառէ ամեն այրելի մարմիններ : Այս պատճառաւ է որ թթուածնին տուած են այրեցող անուն : Նայնպէս կ'անուանեն նաեւ օդ ինտական, վասն զի անհրաժեշտ կրտկնոր է մարդոց եւ կենդանեաց կենսին պահպանելու համար :

Այն տարրն ինտական կ'անուանի այն պատճառաւ, որովհետեւ գրեթէ ամեն մարմիններու բաղադրութեան մէջ կը մտնէ, որոնք կ'ընեն կամ թթու համ ունին :

Երբ թթուածինն մի այլ մարմնոց հետ միանայ, այս միացումն կ'անուանեն օքսիդացում (oxydation) : Իսկ այն միացումէն յառաջ եկած արտադրութիւնն կ'անուանի օքսիդ, օքսիդ (oxyde) : Այսպէս ուրեմն երբ երկաթն կը կարմրի օդոյ մէջ կը միանայ թթուածնի հետ, կը ժանդահարի : Իսկ երկաթէն յառաջ եկած արտադրութիւնն կ'անուանի օքսիդ, օքսիդ :

Պէտք է նկատել, որ ամեն ժանդահարութիւն ջերմութեան արտադրութեամբ կը կատարուի, այս առթիւ ժանդահարումն կը նկատուի իբրեւ այրում, թէեւ կը կատարուի առանց լոյս արտադրելու : Որչափ ա-

րագ լինի այն այրումն, այնչափ տեւի լաւ կարող են նշմարել մեր գոյացութեանքն այն ջերմութիւնն որ կ'արտադրի : Իսկ քնդհակառակն՝ երբ այրումն յամր եւ դանդաղ է, գրեթէ աննշմարելի է ջերմութեան արտադրութիւնն :

Երբ կրտկն կ'այրէ զփայտն արագ կամ յամր, այն արագութիւնն եւ յամրութիւնն տարբեր օրինակներ կընծայեն մեզ : Երկու դիպումներն ալ եւս ջերմութեան քանակութիւնն նոյն է, միայն թէ մի կողմէն երեւոյթն արագ է եւ անցաւոր, իսկ միւս կողմէն գրեթէ աննշմարելի եւ կը տեսէ երկար տարիներ :

Օքսիդներն կամ ժանդերն երկու տեսակ են. սմանք թթու են. իսկ ուսմանք ոչ : Առաջիններն պարզապէս կ'անուանին ինտ, օքսիդ : Իսկ միւսներն՝ ինտիմ կամ հիմ (base) :

Այն երկու տեսակ օքսիդներն եւս մեծ յարակցութիւն կամ ինտակութիւն ունին իրարու հետ, իսկոյն կը միանան, երբ իրարու կը հանդիպին : Այս միասնորութիւնն կամ բաղադրութիւնն կ'անուանի աղ :

Այն թթուածինն, որ մենք կը ծրծենք կամ կը ներշնչենք ոչ միայն կը նպաստէ մեր մարմնուոր գործարանաց նիւթոց վերակազմութեան, այլ նաեւ կը ծառայէ նայնպէս անգաղարեղծելու մարդկային մարմինն կազմող հիւթերն : Այս պատճառաւ թթուածինն ներշնչելն սահմանուած է կենդանական ջերմութիւն արտադրելու համար :

Բայց թերեւս տեսն մեզ, թէ ինչէն է որ այսքան անհամար արարածներ թթուածին կը ներշնչեն եւ համատարած օդոյ միջէն թթուածնի քանակութիւնն չը նուազիր : Մէք կը սրտառիտանեմք, որ բնութեան նախա-

տես Արարիչն այնպէս անօրինաձէ է, որ բնութիւնն ինքն կը հսկէ և թթուածին կ'արտադրէ : Այս արտադրիչներն են բոյսերու և տունկերու կանաչ մասուներէն : Սպառնա՛հա, որ ՚ի ցերեկի արեգական օդոգեցութեան ենթարկուելով՝ թթուածին կը մատակարարեն կենդանեաց : Հոգմերը կանաչագեղ երկներէն կը տանին և կը սփռեն թթուածինն այն երկներու մէջ, ուր չը կան բոյսք և կանաչեղէիք :

Եւտ ժամանակ չէ, որ համառաբաժնի օդոյն կամ մթնոլորտին մէջ գըտած են մի տեսակ թթուածին, սառտիկ հոտով, եւ անուանած են Օշն (ozone), որ համառաբաժնի օդոյ հոտաւէտ մասն կը կազմէ : Երբ օշն առտիկ խոտացած է երկրորդականութեամբ այն ժամանակ աւելի կը նշմարուի օշնի գոյութիւնն : Օշնն ունի խիստ մեծ զօրութիւն ժանդահարման : Նա գոյցես սահմանուած է օդոյ մէջ տարածուած փոտուն և վնասակար նիւթերն ոչնչացնելու համար :

Բորածինն (azote) ևս թթուածնի նման, անգոյն, անհամ և անհոտ գազային մարմին է : Բորածինն կը կազմէ մեր շնչած կամ ծծած օդոյ չորս հինգերորդ կամ հնգէն չորս մասն : Ուրիշ մարմիններու հետ այնքան սերտ խնամութիւն կամ կապակցական յատկութիւն չունի : Սակայն կը գտնուի շատ նիւթերու մէջ, որոնք մեծ մասամբ կենդանական են, և շատ կարեւոր է մարդոյ և կենդանեաց մարմիններու սննդեան համար, ինչպէս են ալբիւմին (albumineuse) հիւթերն, կաթը, հաւկիթն, միսն, աղզի աղզի ցորեաններն, կանաչ սպուղներն :

Այս նիւթերն շուտով կը լուծուին երբ կենդանի մարմիններէն կը բաժնուին և սորա պատճառն այն է, որ բորածինն սակաւ հակուժն ունի

դէպ ՚ի միւս պարզ մոլմիներն : Թթուածինն և բորածինն երբ իրարու հետ կը բաղադրին մեծ դեր կը խաղան բուսոյ սննդեան համար եւ այլն : Սոյն բաղադրութիւնն է աւաշտը (ammoniaque) :

Բորածինն ինքնին անընդունակ է մարդկան և կենդանեաց կեանքն պահպանելու և ամեն բոց իսկոյն կը շիջանի, երբ այն գաղին մէջ կ'ընկղմի : Ի հրնումն կենդանական նիւթ կ'անուանէին այն գազն, այսինքն կենդանական նիւթոյ ծնանող, որովհետեւ կենդանական հիւթոյ հիմն կը կազմէ բորածինն :

Զրածին (hydrogène) եւս նոյնպէս մի անգոյն, անհամ և անհոտ գազային մարմին է : Թթուածնի և բորածինն նման ջրածինն եւս առանձին չը գտնուիր բնութեան մէջ, այլ միշտ ընկերացած է այնպիսի մարմիններու, որովք կը կազմէ հեղուկային կամ կարծր բաղադրութիւններ :

Ինչպէս անուանի եւս ցոյց կը տայ ջրածինն կը կազմէ ջրոյ մի մասն : Ուրեմն ջուրն առանձին ստար չէ, ինչպէս ՚ի հնումն կը կարծէին, այլ բաղադրուած է այլ մարմնոց հետ : Զրածինն կը գտնուի գրեթէ բոլոր կենդանական և բուսական հիւթերու մէջ : Հանքային թաքաւորութեան մէջ այնքան տարածուած չէ : Զրածինն ամեն գազերէն թեթեւ է : Տասն և չորս անգամ թեթեւակշիռ է մթնոլորտի կամ հասարակ օդէն :

Ինչպէս բորածինն, նոյնպէս և ջրածինն կարող չէ ինքնին կենդանեաց շնչառութիւնն պահպանել, նմանապէս այրիլ կամ վառիլ, թէեւ թթուածնի աղդեցութիւն կը վառի ինքնին : Զրածին բոյն այնքան լուսաւոր չէ : (ալքիմիկոններու փիլիսոփայական լապտերն) : Զրածին և թթուածնի բաղադրութեւն

նէն յառաջ եկած քլորմութիւնն առաւել սաստիկ է քան որ և իցէ արուեստական քլորմութիւն : Ջրածնի և բորակածնի բաղադրութիւնն և սխիստ նշանաւոր է , որ անոնաւոր (ammoniac) կ'անուանի :

Քլորն (chlore) է գաղաղին մարմին , գեղեկականաւ , սաստիկ և հեղձուցիչ հոտով : Ետտ վնասակար էր մարդոյ շնչառութեան գործարանաց , եթէ սոյն գազն ինքնօրէն կամ անխառն գտնուէր բնութեան մէջ , իսկ բողբոջութեամբ խիստ կարեւոր հիւթեր կը կազմէ մարդոյ համար , ինչպէս են կասարի ալ , քլորի կըր (chlorure de chaux) ալջրական ինտոն (acide hydrochlorique) քլորաֆորմ (chloroforme) , կենդանական և բուսական նիւթոց վերայ լուծիչ և քակտիչ ազդեցութիւն ունի քլորն , ուստի եւ գործ կը դնեն դոյն նեխեալ գաղերն և վնասակար հոտուաներն սննդոցն իւր համար :

Մծմբն (soufre) է հաստատուն մարմին , բաւականին տարածուած բնութեան մէջ . գեղին է և դիւրաւ կը վառի . կը գտնուի թէ՛ առանձինն և թէ՛ ուրիշ մարմիններու հետ , մանաւանդ մետաղներու և յաւէտ երկաթի , որով կը կազմէ լուսաքարն կամ երկաթածծումբն : Իսկ սրնձի հետ կը կազմէ սրնձի ծծումբն : Մծումբն վառուած ժամանակ կը խառնուի մըթնոլորտի թթուածնին հետ և կը գոյաւորուէ մի հեղձուցիչ գազ , որ ծծմբաթթու կ'անուանի և զոր երբեմն սըխալմամբ ծծմբաֆլորէ կը կոչեն :

Եթէ ծծումբի հետ խառնուած թթուածնն շատ լինի կ'արտադրի սըջասոյ : Երբ ծծումբն կը խառնուի ջրածնի հետ մի տեսակ գազ կ'արտադրի , սարսափելի հոտով , նման նեխած հաւկթի հոտոյն :

Մծումբն կը գտնուի նաեւ թէ՛ մարդոյ , թէ՛ կենդանեաց մարմիններու և թէ՛ բուսոց մէջ :

Փոսփորն (phosphore) է հաստատուն , գեղին եւ թափանցիկ մարմին , մոմի նման կակուղ , որ խառնուելով օդոյ թթուածնի հետ կը կազմէ ֆոսփորաթթուէ , որ կորեւոր է թէ՛ մարդոյ , թէ՛ կենդանեաց և թէ՛ բուսականոց կազմաւորութեան :

Փոսփորն առատօրէն կը գտնուի , բոկերոց և ասպիտային նիւթոց մէջ , ուղեղահիւթի և ջղահիւթի մէջ , մսի և յորենեղինաց մէջ :

Փոսփորն բաղադրուելով ջրածնի հետ կ'արտադրէ մի թիւնաւոր գազ , զգուելի հոտով , որ մանաւանդ կը գոյանայ աւելի կենդանական նեխեալ հիւթերէ :

Քանի մի ժամանակէն 'ի վեր միկներն կատարելաւ համար գործ կը գընեն , փոխոնակ մկնդեղի , քիմիական լուցիկներու ֆոսփորն , որ և շատ անգամ մահաոթ եղած է մարդոց :

Մրին (fluor) է անգոյն գաղաղին մարմին , որ ինքնօրէն չը գտնուիր բնութին բնութեան մէջ , այլ յաւէտ միացած կալցիինի (calcium) հետ . փոքրիկ քանակութեամբ կը գտնուի նոյն սրէն մարդոյ մարմնոյն մէջ , ատամնափաղերին և ոսկերաց մէջ :

Կալցիոն (calcium) նապր (sodium) պոթասիոն (potassium) սոյն երեք մետաղներն ինքնօրէն չեն գտնուիր բնութեան մէջ իրենց դիւրաւ ժանդահարման սրտածառու : Նոցա ժանգն , որք են կըր (chaux) սոժա (soude) եւ պոթաս (potasse) կը գտնուին իրերւալ , թթուներու հետ միաւորուելու յատկութիւն ունենալուն համար . Այսպէս առաջ կը գտնուին ածխաթթու (carbonate) ֆոսփորաթթու (phosphate) ծծմբաթթու (sulfate de chaux) աղերն ,

աղեորին (nitrate de potasse) և քլորին (chlorure de sodium) և այլն :

Այս բաղադրութիւններէն ֆորֆորաթթու և ածխածին, նոյն պէս կերակրողն կոմ հասարակ աղն ամենէն աւելի մեծ կարեւորութիւն ունին մարդկան, կենդանեաց և բուսականաց համար :

Մագնէսիւն (magnesium) և սիլիւն (silicium)⁽¹⁾ համանմանութիւն ունին մեր թուած պարզ մարմիններու հետ, բայց խիստ սակաւ կը գտնուին մարդկային մարմնոց մէջ :

Երկաթն, որ ամեն մետաղներէն աւելի շատ տարածուած է, մարդոց և կենդանեաց մարմնոց կազմութեան համար խիստ մեծ կարեւորութիւն ունի : Երկաթն կը խտնուի, կը նոյնանայ մեր ներշնչած թթուածնի հետ, որ այնքան պիտանի է մեր կեանքին, որ կենսական օդ կ'անուանի : Երկաթի և թթուածնի միաւորութենէն կ'արտադրի հէմաթին (hématine) արեան կարմրաներկ նիւթն, որ հիմն է բոլոր մարմնոց գունաւորութեան : Երկաթն կը գտնուի ոչ միայն կենդանական, այլ և բուսական նիւթոց մէջ : Բայց ամենէն աւելի կը գտնուի արեան, կաթի և հակթի մէջ :

(Շարահալիւն) :

(1) Այն բաներն, զորս ամեն յառաջդէմ բնագիտական ընդունած են, մեր եւս բարձր համարեցինք նոյնութեամբ 'ի կիր առնուել, միայն վերջաւորութիւններն փոփոխելով, մեր ընդունած յառաջութեան յարմարութեան համար : Ինչպէս փարուած են շատ անգամ մեր նախնի մատենագիրք : Այսպէս, փոխանակ իւրիշիւմ կամ իւրիշիւմ անելու տաած ենք իւրիշիւմ, մագնէսիւն, խլորին և այլն :

Խ Ն Դ Ի Ր

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԱՍՈՐԻՈՑ

Արդէն յայտնիէ թէ Մարտի 1-ը թողնուած է մեր խնդրոյն փոքրիկ դաշտի մի տալու համար արժան կը համարվիմք հաւելեալ Հանրադրութիւնն հրատարակել, որ թէ եւ անցած տարի պատրաստուած է, բայց ստորագրուած չէր իւր մասին ընդդէմ ներկայ Կաթողիկոսին, թէ և Կաթողիկոսութիւնն փաւերացաւ Մարտի 1-ը արշուածեան իրաւաբանական միջամտութիւն, բայց ինչպէս կերէի ժողովրդեան որակին տակաւին անդորրացած չեն և դուրսէ թէ նոյն Կաթողիկոսն իւր Միջոցն վերադառնալով պիտի չը գտնէ այն համարութիւնն, որ կարեւոր պաշտան է ժողովրդագրական իշխանական հաստատութեան :

Արդէն Երուսաղէմի նախկին Մարի Եպիսկոպոսն, որ Կաթողիկոսի արդելմամբ մինչեւ ցայսօր կարող չէր Ղըրուստղէմ վերադառնալ, ներկայ ամսոյս մէջ եկաւ և իւր պաշտօնն շարունակել սկսաւ, բայց 'ի Հանրադրութենէն բանիւ բերանոց եւս յայտնելով որ ժողովուրդն խիստ ափսոսէ յիշեալ Կաթողիկոսէն և կարի ցաւ զգացած է որ 'ի սկզբան ըմբոստ ծառայարհ բռնած է նա Հայոց ազգային Վարչութեան դէմ, և մանաւանդ ընդդէմ իրաւասութեան Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքին, որ շարունակ պաշտպան և ինամակալ հանդիսացած է Մարի կղերին Ղըրուստղէմ : Ժողովուրդն իւր Հանրադրութեամբ կը թախանձէ որ Ս. Միջոց իւր իւր նախնիքն շարունակէ անընդհատ չը